

Друковані видання авторів, членів католицьких чернечих орденів, у бібліотеці Петра Могили

Спростовуючи закид щодо нібито неспроможності русинів опанувати латину, митрополит Петро Могила в «Літосі» 1644 р. пояснював корисність латинських книжок для православної справи так: «Теологічних книжок слов'янською [мовою] мало, а політичних взагалі немає, доводиться діставати грецькою з труднощами й великим коштом, тоді як латиною можемо легко придбати будь-які. Ось чому їм [русинам] варто наразі вчити латину, [...] щоб бути не простаками, а [людьми] політичними. Це однаково стосується як справ політичних, так і артикулів віри, де їм треба оволодіти грецькою, слов'янською і латинською [мовами]. Адже знаємо, що краще дискутувати як про політику, так і про богослів'я з [людиною] освіченою, а не з простаком» (*Lithos albo Kamień*, 1644, s. 375).

Схоже, Могила свідомо залишив поза дужками низку інших факторів, які могли б пояснити його любов до латинських книжок. Наприклад, за спостереженням американського історика Ігоря Шевченка (1922–2009), рівень його володіння грецькою був слабшим у порівнянні з латиною (Ševčenko, 1984). Важливішим, натомість, видається те, що в добу конфесіоналізації західнохристиянська релігійна література пропонувала відповіді на ті гострі питання, про які грецька книжка зберігала мовчання.

Приватне книжкове зібрання Петра Могили містило значну кількість творів членів католицьких чернечих орденів, а також книжок, надрукованих у їхніх друкарнях. Особливо добре тут репрезентовано ордени, засновані або реформовані в періоди високого Середньовіччя або Раннього нового часу: августинці, францисканці, домініканці та єзуїти. Дана стаття зосередиться на цих

друкованих виданнях з метою аналізу спрямованості та цілей керованої Моголою церковної реформи Київської митрополії 1632–1646 рр. У ширшому сенсі це дозволить оцінити інтелектуальний вплив латинської християнської книжності на реформування Східної Православної церкви в ранньомодерну добу.

1. Джерела і статистика

Згідно із заповітом Петра Могили, його приватне книжкове зібрання стало після 1647 р. частиною бібліотеки Києво-Могилянського колегіуму. Нагадаю, що тоді, коли академічна бібліотека згоріла у випадковій пожежі 1780 р., заповідані митрополитом книжки склали близько чверті усєї бібліотечної колекції, яка містила 8 832 томи (*Акты и документы*, 1906, с. 256). Після руйнівної пожежі збереглася дуже невелика група книжок зі старої бібліотеки, що нині складає приблизно 200 томів друкованих видань та одинадцять рукописів (Charіrova, 2006, р. 126). З-поміж них 26 друкованих томів (або 36 заголовків, деякі з них зброшуровані в конволюти) і один рукопис фіксуються у заповіті Могили (Charіrova, 2006, pp. 182–190). Всі вони мають його власницькі записи, де найчастіше відображено зміни в особистому статусі власника – від світської особи й «воєводича молдавських земель» до печерського архимандрита й митрополита київського і галицького. Врешті, ще два реєстри книг, придбаних Моголою в 1632–1633 рр. у Варшаві та Кракові, що фіксуються у його так званій «книзі записів», містять коротку інформацію про 97 заголовків, розшифровка яких потребує копітки, але захоплюючої і вартої зусиль дослідницької праці (Інститут рукопису, ф. 312, спр. 60 (367), арк. 19 зв.–21 зв.).

За власним свідченням Могили, наведеним у його тестаменті, він збирав свою бібліотеку впродовж усього життя (*Памятники, изданные Киевскою комиссиею*, с. 431). Дві збережені книжки, що належали йому ще як світській особі до обрання 1627 р. на печерське архимандритство і постригу в ченці 1628 р., демонструють раннє зацікавлення духовним і монашим життям. Перша – це твір єзуїта Франца Костера (1532–1619), званого за невтомну місіонерську працю в південних Нідерландах і Німеччині «апостолом Фландрії», про основи християнської віри: праця

адресувалася членам школярських Марійних товариств при єзуїтських колегіумах (Charipova, 2006, р. 190). Друга книжка, що належала «воєводичу молдавських земель», тобто молодому Петрові Могилі, є другим томом повного зібрання праць Йоана Касіяна за редакцією бенедиктинця Аларда Газея (1566–1626): воно побачило світ у невеличкій друкарні при єзуїтському колегіумі в місті Дуай, Фландрія (Charipova, 2006, р. 187 (№ 13)). Праці Касіяна, котрого визнавали святим як східна Православна, так і західна Католицька церкви, користувалися великим попитом у наших середовищах обох віросповідань, на що вказують, зокрема, багато слов'янських перекладів в архівних та рукописних колекціях України (Інститут рукопису, ф. 301, спр. 571; ф. 306, спр. 228 (106), 229 (59); ф. 312, спр. 186 (362), арк. 204–213; Відділ рукописів, ф. 3, спр. 32). Згаданий том містить знамениті Касіянові 24 «Конференції» (детальний виклад його бесід про духовне життя з єгипетськими пустельниками), а також витяги з правил св. Бернарда Клервоського й два латинських вірша про святість чернечого життя. Таким чином, випадково чи ні, обидві праці з первісного книжкового зібрання Могилі були в той або той спосіб пов'язані з Товариством Ісуса.

Загальна кількість збережених книжок авторства членів західних чернечих орденів, згадуваних у заповіті Могилі, наразі становить дев'ять позицій. П'ять належали єзуїтам, дві домініканцям, по одній – августинцю та францисканцю. Решта вийшла з-під пера католицьких богословів без очевидної афіліації з нашими орденами: це патристичні або класичні тексти чи твори протестантських авторів. Таким чином, праці єзуїтів охоплюють трохи більше як 19 % збережених книжок. Утім, попри таку переконливу пропорцію, її недостатньо для узагальнюючих висновків. Разом із тим, якщо застосувати інакший метод аналізу, тобто порівняти заголовки збережених Могиліних книжок із нині опублікованими каталогами єзуїтських бібліотек Центральної і Східної Європи XVII ст., отримаємо набагато цікавіший результат. 20 із 26 заголовків, майже 77 %, мають прямі відповідники в каталогах єзуїтських бібліотек (див. Таблиця 1) (Farkas, Monok, Pozsár, & Varga, 1990; Farkas, 1997). Перед тим, як пояснити таку промовисту статистику, варто в схожий спосіб проаналізувати два списки книг, придбаних Петром Моголою у 1632 та 1633 роках.

Це сталося під час двох його подорожей до Польщі з нагоди, відповідно, обрання на трон і коронації Владислава IV Вази, з метою поповнення як власного книжкового зібрання, так і бібліотеки щойно заснованого ним Київського колегіуму (Charipova, 2003a, p. 138). Як показано в моїй статті 2003 р., двоступеневий процес відбору книжок завершився придбанням 73 позицій із первісного списку, що охоплював 97 видань (Charipova, 2003a, pp. 146–149). Наразі мені вдалося ідентифікувати значну частку позицій в обох списках. Статистично результати виглядають дуже цікаво: 28 книжок (29 %) у первісному спискові були виданнями єзуїтських авторів, дві написано домініканцями, по одній – августинцем, францисканцем і монахом Ордену милосердя Пресвятої діви Марії до християнських бранців та їх визволення (інакше мерседаріїв) (див. Таблицю 2)¹. Якщо порівняти цю вибірку із складом тогочасних єзуїтських бібліотек, 67 заголовків (69 %) відібраних Могилою книжок мають прямі відповідники в їхніх каталогах. Подібна статистична кореляція фіксується і в остаточному спискові придбаних книжок, де відповідність єзуїтським бібліотечним зібранням сягає 73 % (див. Таблицю 3).

Чим можна пояснити таку прихильність Могили до праць, що їх вподобали єзуїти? Навряд чи можливий збіг обставин, за яким 20–30 % книжок у лавках польських книготорговців займали б єзуїтські видання, а єзуїтські бібліотеки акумулювали б левову частку книговидавничої продукції усієї Європи. Ймовірнішим видається припущення, що Могилою цікавили інтелектуальні джерела Католицької реформи завдяки таким факторам, як безпосередній досвід навчання в єзуїтському навчальному закладі і подальша еволюція його богословської думки в контрреформаційному, антипротестантському напрямку. Спробуємо перевірити цю гіпотезу, проаналізувавши тематичний склад його приватної бібліотеки.

---

¹ Деталізовані списки книжок з приватної бібліотеки Могили, тих, що він планував придбати в Варшаві та Кракові, й тих, що остаточно були придбані, із вказанням приналежності їх авторів до певних чернечих орденів, опубліковані в додатках до: Charipova, 2013, pp. 300–308.

2. Православні, католики і протестантські «єретики»

Як зауважив сучасний російський дослідник ранньомодерних релігійних рухів Михайло Дмитрієв, «майже всі православні автори розуміли протестантизм однобічно, зосереджуючись на тому, що було істотним для православ'я, але ігноруючи спірні позиції, в яких ховалися основи конфронтації між протестантами й католиками» (Dmitriev, 2007, р. 341). Образливі прізвиська, що їх надавали представникам різних протестантських течій їхні православні опоненти в польсько-литовській державі, включали або такі анахронічні поняття, як «аріани», «несторіани», «аполінаріанці» (послідовники попередника монофізитів Аполінарія Лаодикійського), або узагальнююче визначення «єретики», яке, за моїм спостереженням, не застосовувалося до римо-католиків. Можна припустити, що присутність праць авторів із західних чернечих орденів у приватній книгозбірні Петра Могили пояснювалася його бажанням оволодіти інструментарієм заперечення «єретичних» вчень кальвіністів, антитринітаріїв і, дещо меншою мірою, лютеран.

Патристичні автори, такі як св. Єпифаній Константинопольський, св. Іларіон, Антоній Великий Єгипетський, св. Амвросій та Петро Хризолог, зосереджувалися на нищівній критиці секти Арія (Charipova, 2006, р. 182 (№ 4); 2013, pp. 302 (№ 5), 303 (№ 21), 306 (№ 62), 308 (№ 27)). До тієї ж тематичної групи належать праці св. Григорія Чудотворця, присвячені тринітарному православ'ю, та св. Бернарда Клервоського про ранні єретичні вчення (Charipova, 2013, р. 302 (№ 6–7)). Очевидну повагу Могили до патристики й писань пізніших, як східних, так і західних Учителів церкви, можна порівняти зі ставленням до патристики католицького богослова XVII ст. Філіпа Ґамаша (1568–1625) із Сорбони. Він переконував, що вплив Отців на життя церкви як був істотним та незмінним у патристичні часи, так не має ослабнути й до Останніх днів (Quantin, 1996, р. 954). Детальні коментарі Ґамаша на «Суму теології» Томи Аквінського знаходилися серед книжок, придбаних Могилою для своєї бібліотеки під час візиту до Варшави (Charipova, 2013, р. 302 (№ 3)). Нарешті, антикальвіністські трактати єзуїтів Миколая Ромея та Петра Скарґи (1536–1612), а також критичний аналіз лютеранської доктрини авторства польського

католицького богослова Станіслава Соколовія (1536–1593) репрезентують ті твори ранньомодерної доби в складі Могилиного зібрання, що їх було створено католицькими монахами з метою поборення тогочасих «ересей» (Charipova, 2013, p. 302 (№ 11); 2006, pp. 186 (№ 10(b)), 187 (№ 12)). Всі щойно згадані патристичні й богословські праці та полемічні антипротестантські трактати, разом із коментарями Гамаша, входили до складу багатьох єзуїтських бібліотек Центральної Європи.

3. Документи Католицької реформи

Помітна присутність у приватній книгозбірні Петра Могили праць єзуїтів та членів інших римо-католицьких орденів, сучасників епохи релігійних змін, опосередковано вказує на його інтерес до Католицької реформи. Схоже, для Могили як церковного лідера оновлення православного віросповідання було важливішим за персональний поступ у чернечій досконалості, досяжний лише споглядальним шляхом. Серед збережених книжок у його зібранні знаходимо польський переклад Римського катехізиса, схваленого Тридентським собором (Charipova, 2006, p. 187 (№ 14)), діяльність якого прямо асоціюється із реформою католицизму, що її спровокував розкол церкви латинського обряду на римо-католицьку й низку протестантських конфесій на початку XVI ст.

Дехто з науковців вважає Тридентський катехізис одним із основних ресурсів, використаних Могилою при укладанні «Православного сповідання віри» (Malvy & Viller, 1927, pp. XCI–CVI). Іншим важливим джерелом став катехізис 1555 р. авторства нідерландського єзуїта Петра Канізія (1521–1597) (Thomson, 1993, p. 97). Показово, що серед збережених книжок фіксуються два латинськомовних лютеранських катехізиса євангеліка Урбана Регія (1489–1541) (Charipova, 2006, p. 189 (№ 20–21a)). Значний вплив католицької літератури вбачають і у виданому Могилою 1646 р. «Євхологоні» (Wenger, 1956, pp. 477–499; Жуковський, 1988, с. 30–32). Тут 37 із 126 описаних православних обрядів були прямими запозиченнями з католицьких требників, таких як «Rituale Romanum» 1615 р., виданого під егідою Папи Павла V (1550–1621) (Жуковський, 1997, с. 164; Thomson, 1993, p. 87). Наприклад, формула сповідання віри для протестантських конвертитів,

які переходять у православ'я, являла собою дещо змінений переклад еквівалентного тексту з римського требника Павла V. В ній згадується як католицька доктрина пересуцествлення, так і «третій стан» для душ померлих, що протирічить бінарній концепції раю та пекла, притаманній протестантизму (Thomson, 1993, p. 90; *Требник*, 2007, с. 130–131, 137). Той факт, що ще за вісімнадцять років перед тим Могिला згадав чистилище в своєму перекладі класичного твору пізньосередньовічної католицької літератури «Наслідкування Христа» Томи Кемпійського, засвідчує стійкість доктринальних уподобань, сформованих уже на ранній стадії його кар'єри як церковного діяча (Charipova, 2003b, pp. 253–554).

На перший погляд, застосований Могилою метод поєднання основ православної віри з елементами католицької доктрини і практик мав слугувати подвійній меті: запровадження необхідних нових обрядів, відсутніх у православ'ї (як-от перехід протестантів у православну віру), а також верифікація або корекція існуючих обрядів. Але глибший аналіз дозволяє припустити, що певне зближення доктринальних позицій православ'я і католицизму, яку простежують у богословських творах Могили, одночасно слугує показником значних відмінностей між православ'ям та протестантизмом. На думку британського історика Стівена Рансімана (1903–2000), укладене Могилою «Православне сповідання віри» було «першою з часів Йоана Дамаскина спробою точно сформулювати основні постулати [православної] віри; [його автори] також мали на меті запропонувати відповіді на питання, що поставали в тогочасних дискусіях із західними церквами» (Runciman, 1968, p. 344). Першу частину даної цитати можна розцінити як не вповні коректне узагальнення, адже київське «Сповідання віри» не було першим твором такого змісту: йому передували щонайменше три спроби укладання православного катехізису тільки в XVII ст. Натомість істотно вірною є думка Рансімана, що Могиліне «Сповідання віри» являло собою пряму відповідь на виклики релігійних змін у Центральній і Західній Європі, які набули неабиякого розголосу і в православному світі. Нагадаю, що Ясський собор 1642 р., який у цілому схвалив «Сповідання» Могили, вчергове піддав критиці й зрештою відкинув так званий «кальвінський катехізис» вже покійного на той час константинопольського патріарха Кирила Лукаріса (1572–1638) (Malvy & Viller, 1927,

р. 93), а загалом «Сповідання віри» Лукаріса, вперше видане друком у Женеві 1629 р., засудило щонайменше шість православних соборів між 1638 та 1672 рр. (Kitromilides, 2006, р. 199).

Нарешті, виходячи зі спрямування та складу приватної бібліотеки Петра Могили, набуває особливої логіки і змісту зініційована ним реформа православ'я упродовж 1630-х –1640-х рр. Окрім патристичних і антиеретичних книжок та різноманітних катехізисів, тут натрапляємо на праці з проблем викладання християнської доктрини та дотримання соціальної дисципліни: як, наприклад, уже згаданий томик єзуїта Франциска Костера про організацію марійних школярських спільнот, що були важливою частиною позакласної роботи в школах Товариства Ісуса. На те саме вказує присутність у бібліотеці Могили книжки єзуїта Ігнаціо Бальзамо з практичними рекомендаціями щодо викладання основ католицької релігії, а також праць іншого єзуїтського коментатора, Руїза де Монтої, про напередвизначення – центральну богословську концепцію, яка в XVI ст. розколола західну церкву (Charipova, 2013, рр. 302 (№ 12), 304 (№ 42)). На тлі різноманітних форм і проявів релігійних змін ранньомодерної доби в Європі реформу, започатковану Могилою, було націлено на вирішення схожих проблем. Уперше в православному світі він запропонував мирянам і церкві освітній заклад вищого типу, де православне священство могло навчитися – як буквально, так і в метафоричному сенсі – відстоювати свої богословські позиції мовою, зрозумілою і католикам, і євангелікам. Відкидаючи, прямо або за замовчуванням, протестантські постулати й церковні практики, Могила, звісно, обстоював протилежну позицію в загальноєвропейських релігійних дебатах. Вибір київського православ'я було визначено за традиційними ознаками, що їх зберігав католицизм, але здебільшого відкидали євангеліки, як от: повага до чернецтва, вшанування Трійці й поклоніння святим, шлях до спасіння через покуту, відпущення гріхів і добрі вчинки. Книжки, відібрані Могилою для власної бібліотеки, вказують на активну богословську й духовну позицію, суголосну войовничому настрою церкви його епохи. Ідеальний священник, з його погляду, мав знатися як на західному, так і на східному богослов'ї, володіти мовами, бути комунікативним і харизматичним, уміти, коли треба, уникати незручних питань, а найголовніше – сумлінно працювати над спасінням душ вірян поза монастирськими мурами.

4. Тяглість «православно-схоластичної» моделі в Києво-Могилянській Академії

Твори членів католицьких чернечих орденів, зокрема єзуїтів, надовго залишилися широко репрезентованими в приватних книжкових колекціях православних інтелектуалів, що отримали освіту в Києво-Могилянському колегіумі й були виховані в своєрідній «православно-схоластичній» моделі, притаманній цьому навчальному закладу. Імена Роберто Белларміно (1542–1621), Томи Стейплтона (1535–1598), Балгазара Кордера (1592–1650) й Діонісія Петавія (1583–1652) присутні як у спискові видань, що збереглися після пожежі, яка знищила академічну бібліотеку в 1780 р., так і в каталогах книжок, заповіданих їй вихованцями Академії. В «Тератургімі» Атанасія Кальнофойського, виданій 1638 р., цитуються Белларміно, Франциск Костер, Йоан Касіян, Цицерон, римський історик Саллюстій, візантійський історик церкви Никифор Каліст і св. Іларіон із Пуат'є, чії праці були в книгозбірні Петра Могили², тоді як єдине джерело церковнослов'янською мовою, цитоване Кальнофойським, – це «Повість минулих літ» монаха Нестора. Наприкінці XVII ст. Симеон Полоцький (1629–1680), колишній студент Могилянського колегіуму (а також, імовірно, Віленської єзуїтської академії), посилався на твори єзуїтів Миколая Кавзіна (1583–1651) і Єремії Дрекселя (1581–1638) як на такі, що слугували зразком його проповідей, а до того ж він рекомендував їх в якості посібників проповідницького мистецтва загалом (Hippisley, 1971, pp. 170–176)³. До речі, книжки Кавзіна і Дрекселя були й у приватній бібліотеці Могили (див. Charipova, 2013, p. 300 (№ 6), 305 (№ 49); 2006, p. 188 (№ 15)).

З плином часу частка праць протестантських богословів у приватних книжкових колекціях вихованців і в академічній бібліотеці зростала, а кількість книжок, що викривали протестантські «єресі», відповідно, зменшувалася. Хоч у процесі інкорпорації українських земель в Російську імперію від середини XVII до кінця XVIII ст. київські церковні діячі, як і раніше, цікавилися релігій-

---

² Список джерел, використаних Кальнофойським в *Тератургімі*: Charipova, 2006, pp. 232–235.

³ Про приватну бібліотеку Симеона Полоцького див.: Hippisley, 1983, pp. 52–61.

ними змінами на Заході, однак превалююча інтелектуальна модель зазнавала змін під впливом глобальних тенденцій. У підсумку твори німецьких протестантських філософів Христіана Вольфа й Фридриха Баумайстера посіли чільне місце в навчальній програмі Київської академії, посунувши «сміття інтерпретерів Аристотелевих»: саме так вихованець, а пізніше професор Академії Георгій Кониський (1717–1795) назвав у 1755 р. книжки, за якими сам навчався (*Акты и документи*, 1905, с. 179). Однак очевидна тяглість присутності авторів із західних чернечих орденів у приватних бібліотеках київських богословів засвідчує, що запроваджена Могилою інтелектуальна модель не відійшла остаточно в минуле принаймні до кінця XVIII ст.

У першій половині XX ст. російський православний письменник, протоіерей Георгій Флоровський (1873–1979), звинуватив Петра Могилу в фатальному спотворенні православного християнства шляхом адаптації католицьких вірувань і церковних практик. Як писав Флоровський, Могила «використовував латинські джерела з легкістю й без вагань, вважаючи, що знайде в них правдиве, невикривлене православ'я» (Florovsky, 1975, р. 164). Але збереження Могилою спадщини в загальному набутку східного християнства (його «Сповідання віри» Грецька, Румунська та Московська православні церкви використовували у відповідних перекладах аж до початку XIX ст. (Mîrşanu, 2006, pp. 273–286; Жуковський, 1997, с. 156)) ставить під сумнів прийнятність вердикту Флоровського.

Таблиця 1

Твори представників католицьких чернечих орденів серед збережених книжок приватної бібліотеки Петра Могили

	Августинці	Домініканці	Францисканці	Єзуїти	Немає афіліації	ЗАГАЛОМ
Автори	1 (3.8 %)	2 (7.7 %)	1 (3.8 %)	5 (19.3 %)	17 (65.4 %)	26 (100 %)
Присутні в єзуїтських бібліотеках	1 (5 %)	2 (10 %)	1 (5 %)	5 (25 %)	11 (55 %)	20 (76.9 %)

Таблиця 2

**Первісні списки книжок, які Могила планував придбати
в Варшаві та Кракові (1632–1633 рр.)**

	Августинці	Домініканці	Францисканці	Мерседарії	Єзуїти	Немає афіліації	ЗАГАЛОМ
Автори	1 (1 %)	2 (2 %)	1 (1 %)	1 (1 %)	28 (29 %)	64 (66 %)	97 (100 %)
Присутні в єзуїтських бібліотеках	1 (1.5 %)	1 (1.5 %)	1 (1.5 %)	1 (1.5 %)	26 (39 %)	37 (55 %)	67 (69 %)

Таблиця 3

**Остаточні списки книжок, придбаних у Варшаві та Кракові
(1632–1633 рр.)**

	Августинці	Домініканці	Францисканці	Мерседарії	Єзуїти	Немає афіліації	ЗАГАЛОМ
Автори	1 (1.3 %)	2 (2.7 %)	1 (1.3 %)	–	21 (29 %)	48 (65.7 %)	73 (100 %)
Присутні в єзуїтських бібліотеках	1 (2 %)	1 (2 %)	1 (2 %)	–	18 (34 %)	32 (60 %)	53 (73 %)

Список посилань

Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 2 (1721–1795 гг.). (1905). Т. 2: 1751–1762 гг. Тип. И. И. Чоколова.

Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отд. 2 (1721–1795 гг.). (1906). Т. 3: Царствование Екатерины II (1762–1796 гг.). Киевский митрополит Арсений Могилянський (до 1770 г.). Тип. И. И. Чоколова.

Відділ рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Стефаника, Львів. Ф. 3, спр. 32.

Жуковський, Аркадій. (1988). Аналіза требника Петра Могили. В Аркадій Жуковський (Упоряд.), *Требник Петра Могили, перевидання з оригіналу, що появився у друкарні Києво-Печерської Лаври 16 грудня 1646 р.* (с. 15–43). Українська автокефальна православна церква.

Жуковський, Аркадій. (1997). *Петро Могила й питання єдності церков.* Мистецтво.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, Київ. Ф. 301, спр. 571; Ф. 306, спр. 228 (106), 229 (59); Ф. 312, спр. 60 (367), арк. 19 зв.–21 зв., спр. 186 (362), арк. 204–213.

- Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов.* (1898). (Т. 1). Тип. Императорского университета Св. Владимира.
- Требник митрополита Петра Могилы* (2007). (Т. 1). Фолио.
- Charipova, Liudmila V. (2003a). Latin Books and the Orthodox Church in Ruthenia: Two Catalogues of Books Purchased by Peter Mohyla in 1632 and 1633. *The Library: Transactions of the Bibliographical Society*, 4 (2), 129–149.
- Charipova, Liudmila V. (2003b). Peter Mohyla's Translation of The Imitation of Christ. *The Historical Journal*, 46 (2), 237–261.
- Charipova, Liudmila V. (2006). *Latin Books and the Eastern Orthodox Clerical Elite in Kiev, 1632–1780*. Manchester University Press.
- Charipova, Liudmila V. (2013). Orthodox Reform in Seventeenth-Century Kiev: The Evidence of a Library. *Journal of Early Modern History*, 17 (3), 273–308.
- Dmitriev, Mikhail V. (2007). Western Christianity and Eastern Orthodoxy. In Ronnie Po-Chia Hsia (Ed.), *Reform and Expansion, 1500–1660* (pp. 321–342). Cambridge University Press.
- Farkas, Gábor, Monok, István, Pozsár, Annamária, & Varga, András. (Eds.). (1990). *Magyarországi Jezsuita Könyvtárak, 1711-ig*. T. I: Pozsony, Sárospatak, Turók, Ungvár. Scriptum.
- Farkas, Gábor. (Ed.). (1997). *Magyarországi Jezsuita Könyvtárak, 1711-ig*. T. II: Nagyszombat, 1632–1690. Scriptum.
- Florovsky, Georges. (1975). Western influences in Russian theology. In Richard S. Haugh (Ed.), *The Collected works of Georges Florovsky*. Vol. 4: Aspects of Church History (pp. 157–182). Nordland Pub. Co.
- Hippisley, Anthony. (1971). The Emblem in the Writings of Simeon Polockij. *Slavic and East European Journal*, 15 (2), 167–183.
- Hippisley, Anthony. (1983). Simeon Polockij's Library. *Oxford Slavonic Papers*, 16, 52–61.
- Kitromilides, Paschalis M. (2006). Orthodoxy and the West: Reformation to Enlightenment. In Michael Angold (Ed.), *Eastern Christianity* (pp. 187–209). Cambridge University Press.
- Lithos albo Kamień z procy prawdy Cerkwie Świętej Prawosławnej Ruskiej na Skruszenie Falecznociemnej Perspektywy albo raczej Paszkwilu od Kassiana Sakowicza, byłego przedtym kiedyś Archimandrytę Dubeńskiego Unita, jakoby o błędach, Herezjach i Zabobonach Cerkwie Ruskiej w Uniej nie będącej, tak w Artykułach Wiary, jako w Administrowanii Sakramentów i inszych obrządkach i Ceremoniach znajdujących się, Roku 1642 w Krakowie wydanego Wypuszczony.* (1644).
- Malvy, A., & Viller, M. (1927). *La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila, Métropolitte de Kiev*. Pontificium Institutum Orientalium Studiorum.

- Mîrşanu, Dragoş. (2006). Old News Concerning Peter Mogila's Orthodox Confession: The First Edition Revisited. *Archæus*, 10, 273–286.
- Quantin, Jean-Louis. (1996). The Fathers in Seventeenth-Century Roman Catholic Theology. In Irena Backus (Ed.), *The Reception of the Church Fathers in the West: From the Carolingians to the Maurists* (Vol. 2, pp. 951–986). Brill.
- Runciman, Steven. (1968). *The Great Church in Captivity*. Cambridge University Press.
- Ševčenko, Ihor. (1984). The Many Worlds of Peter Mohyla. *Harvard Ukrainian Studies*, VIII (1/2), 9–44.
- Thomson, Francis J. (1993). Peter Mogila's Ecclesiastical Reforms and the Ukrainian Contribution to Russian Culture: A Critique of Georges Florovsky's Theory of the Pseudomorphosis of Orthodoxy. *Slavica Gandensia*, 20, 67–119.
- Wenger, A. (1956). Les influences du Rituel de Paul V sur le Trebnik de Pierre Moghila. In *Revue des sciences religieuses, Volume hors série: Mélanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu* (pp. 477–499). Palais Universitaire.

Liudmyla Sharipova

Printed Editions of Works by Members of Western Monastic Orders in the Library of Peter Mohyla

Drawing on the surviving lists of literature from the private book collection of Peter Mohyla, the Greek Orthodox Metropolitan of Kyiv in 1633–1646, the crucial period that followed the restoration of his confession's legal status in the Polish-Lithuanian Commonwealth, the article examines the place of Western monastic works in shaping the spiritual and doctrinal parameters of Orthodox reform. Having originated in the Metropolitanate of Kyiv, it subsequently spread to other branches of the Eastern Church, which remained outside communion with Rome in the seventeenth century: Greek, Moldovan, and Muscovite Russian. Mohyla's private library contained a large number of works produced by members of Catholic monastic orders,

including books printed under their auspices. The orders reformed or founded in the mediaeval and early modern periods: the Augustinians, the Franciscans, the Dominicans and the Jesuits, were especially prominent. Having checked the available lists of books from Mohyla's library against the published catalogues of seventeenth-century Jesuit libraries operating in East-Central Europe, the author concludes that around 73 % have exact matches. Such a strong presence of Jesuit and other broadly contemporaneous Catholic monastic works in Mohyla's private book collection is indicative of his interest in historical polemic against heresy, the documents of Catholic reform, and guidance on teaching the correct doctrine and upholding social discipline. The article thus establishes vital links between the intellectual foundations of Mohyla's reforms, Orthodox revival, and the process of religious change across Europe in the early modern period.

Keywords: Poland-Lithuania, Western monastic orders, Jesuits, Eastern Orthodox Church, Catholicism, Protestantism, Reformation, catechism, theology, patristics.

Шаріпова Людмила Вікторівна – PhD (Cantab.), Асистований професор Департаменту історії Ноттінгемського університету, Велика Британія.

Електронна адреса: liudmyla.sharipova@nottingham.ac.uk